

ІНВЕСТИЦІЙНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЛАНУ МАРШАЛЛА*

©2023 НЕСТОР О. Ю.

УДК 330.322:336.563
JEL: F35; N14; N22

Нестор О. Ю. Інвестиційні аспекти реалізації Плану Маршалла

План Маршалла, або ж Програма відновлення Європи – успішний та грандіозний за масштабами проєкт Сполучених Штатів Америки з допомоги постраждалій у Другій світовій війні Європі, яка завдяки допомозі США змогла знову досягти довоєнного рівня добробуту та перевершити його. Метою статті є аналіз інвестиційних аспектів реалізації Плану Маршалла. У статті розкрито особливості Плану Маршалла (історія, цілі, координація та відмінності від інших програм допомоги) та розглянуто інвестиційні аспекти його реалізації у щорічному розрізі. Увагу здебільшого акцентовано на виробництві, сільському господарстві та їх динамічності й ефективності, а також продуктивності праці. Проаналізовано спробу ОЕЕС вивчити можливості координації інвестицій у Європі. Розкрито роль допоміжних партнерських фондів у місцевій валюті в розвитку інвестиційних проєктів. Розглянуто деякі особливості європейської торгівлі та Європейського платіжного союзу. Розкрито вплив форс-мажорного чинника – війни в Кореї – на переорієнтацію цілей Плану Маршалла з економічного відновлення на оборону. Обдумані, раціональні та масштабні інвестиції допомогли зруйнованій Другою світовою війною Європі відновити свій добробут і досягти процвітання. Завдяки інвестиціям вдалося значно наростити європейське виробництво. Однак інвестиції були максимально ефективно використані лише в комплексі з іншими чинниками, такими як: сформована підприємницька культура, стабільне законодавство та захист прав інвесторів, зростання продуктивності праці та застосування прогресивних технологій у виробництві. Вивчення досвіду реалізації Плану Маршалла є корисним з урахуванням того, що Україна теж зазнала значних руйнувань внаслідок військових дій росії та потребуватиме величезних зусиль із відновлення економіки та масштабних інвестицій.

Ключові слова: інвестиції, повоєнне відновлення, План Маршалла, виробництво, продуктивність, економічна допомога, програма відновлення.

Рис.: 2. **Бібл.:** 15.

Нестор Ольга Юрївна – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики, Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

E-mail: olhanestor@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5204-4828>

UDC 330.322:336.563
JEL: F35; N14; N22

Nestor O. Yu. The Investment Aspects of the Marshall Plan Implementation

The Marshall Plan, or the Recovery Program for Europe, was a successful and ambitious project of the United States of America to help Europe affected by World War II, which, thanks to US assistance, was able to restore and surpass the pre-war level of prosperity. The article is aimed at analyzing the investment aspects of implementation of the Marshall Plan. The article reveals the features of the Marshall Plan (history, goals, coordination, and differences from other assistance programs) and considers the investment aspects of its implementation in the annual context. Attention is mainly focused on production, agriculture and their dynamism and efficiency, as well as labor productivity. The attempt of the OEEC to study the possibilities of coordinating investments in Europe is analyzed. The role of auxiliary partner funds in local currency in the development of investment projects is disclosed. Some features of European trade and the European Payment Union are considered. The influence of the force majeure factor – the war in Korea – on reorientation of the Marshall Plan's objectives from economic recovery to defense is disclosed. The deliberate, rational and large-scale investments helped Europe devastated by World War II to restore its prosperity and achieve prosperity. Thanks to investments, it was possible to significantly increase European production. However, the investments were used as efficiently as possible only in combination with other factors, such as: an established entrepreneurial culture, stable legislation and protection of investors' rights, productivity growth and the use of advanced technologies in production. Studying the experience of implementing the Marshall Plan is useful given that Ukraine has also suffered significant damage as a result of Russia's military actions and will require huge efforts to restore the economy together with large-scale investments.

Keywords: investments, post-war recovery, Marshall Plan, production, productivity, economic assistance, recovery program.

Fig.: 2. **Bibl.:** 15.

Nestor Olga Yu. – PhD (Economics), Research Associate of the Department of Regional Financial Policy, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishnyy of the NAS of Ukraine (4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026, Ukraine)

E-mail: olhanestor@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5204-4828>

План Маршалла, або ж Програма відновлення Європи, – надзвичайно успішний і грандіозний за масштабами проєкт Сполучених Штатів Америки з допомоги постраждалій у Другій світовій війні Європі. Участь у ньому взяли 17 країн. Зважаючи на складне завдання повоєнного відновлення зруйнованих економік європейських країн, потрібні були зважені кроки і масштабні та тривалі інвестиції. Завдяки допомозі США Європа змогла знову досяг-

ти довоєнного рівня добробуту та перевершити його. Вивчення досвіду реалізації Плану Маршалла є корисним з урахуванням того, що Україна теж зазнала величезних руйнувань внаслідок військових дій росії

* Статтю підготовлено в рамках виконання відомчої науково-дослідної теми «Фінансова політика забезпечення економічного зростання територіальних громад в умовах нестабільності» (ДР № 0122U200317).

та потребуватиме значних зусиль із відновлення економіки та масштабних інвестицій.

Питання підготовки та реалізації Плану Маршалла, або Програми відновлення Європи після Другої світової війни, досліджували зарубіжні та українські вчені, зокрема: Н. В. Price [1], J.-B. Gossé, A. Schneider, R. Vicquéry [2], В. Eichengreen, M. Uzan, N. Crafts, M. Hellwig [3], В. F. Machado [4], E. Sorel, P. C. Padoan [5], Т. П. Богдан [6], В. М. Геєць [7], В. В. Гуменюк [8], Л. В. Дейнеко, М. М. Якубовський, І. А. Шовкун, М. Ю. Завгородня, Н. Г. Гахович [9], Л. Л. Кістерський [10].

Серед широкого кола досліджених питань можна виокремити історію та критичну оцінку фактичної реалізації Плану Маршалла; його економічні наслідки та вплив на відновлення Європи після Другої світової війни; стан промисловості України та обґрунтування необхідності її відродження із залученням міжнародної допомоги на основі нового Плану Маршалла; спільні та відмінні риси Плану Маршалла для повоєнної Європи та обсяги пакета зовнішньої допомоги для України у 2014–2015 рр.; причини й обставини прийняття Плану Маршалла, його суттєві риси та причини успіху в Західній Європі. Проте детальнішого розгляду потребують інвестиційні аспекти реалізації Плану Маршалла та уроки, які варто врахувати при розробці програми відновлення України.

З урахуванням значних руйнувань промисловості й інфраструктури країн Європи внаслідок Другої світової війни та їх успішного відновлення значною мірою завдяки реалізації Плану Маршалла та його інвестиційному аспекту доцільно розглянути цей досвід з метою його перспективного застосування для відновлення та модернізації економіки України, що суттєво постраждала від військової агресії росії.

Метою статті є аналіз інвестиційних аспектів реалізації Плану Маршалла.

Друга світова війна була надзвичайно кривавою та руйнівною, до неї було залучено понад 70 держав, а загинуло понад 60 мільйонів людей. Великі міста Європи зазнали значних руйнувань: у Лондоні загинули 30 тисяч людей, понад 50 тисяч були поранені, сотні тисяч залишились без даху над головою, а десятки тисяч будівель було зруйновано. У Берліні загинуло 20 тисяч людей, а 750 тисяч залишились без даху над головою. У Відні було зруйновано 87 тисяч будівель і мости. В експлуатації залишився лише 41 автомобіль. Париж також зазнав величезних руйнувань [5, р. 7].

У 1947 р. промислове виробництво Західної Європи, де мешкало на 17 мільйонів людей більше, ніж до війни, було на 15–20% нижчим, ніж у 1938 р., а сільськогосподарське виробництво – нижчим на 20–25%. Торгівля була на низькому рівні, резерви доларів скоротилися до небезпечної межі, рівень життя в багатьох країнах був нестабільним, і ситуація тільки погіршувалася [11, р. 1].

План Маршалла був спрямований на досягнення трьох основних цілей, які наведено на рис. 1.

Програма відновлення Європи спершу мала реалізовуватися протягом чотирьох років і трьох місяців – з квітня 1948 р. по червень 1952 р. Однак виникають певні розбіжності щодо тривалості Плану Маршалла та сум, витрачених у рамках реалізації програми. Причина таких розбіжностей у тому, що за шість місяців до завершення Плану повноваження ЕСА було припинено, а надалі їх виконувало Агентство взаємної безпеки, і фокус був зміщений з економічних цілей на військові.

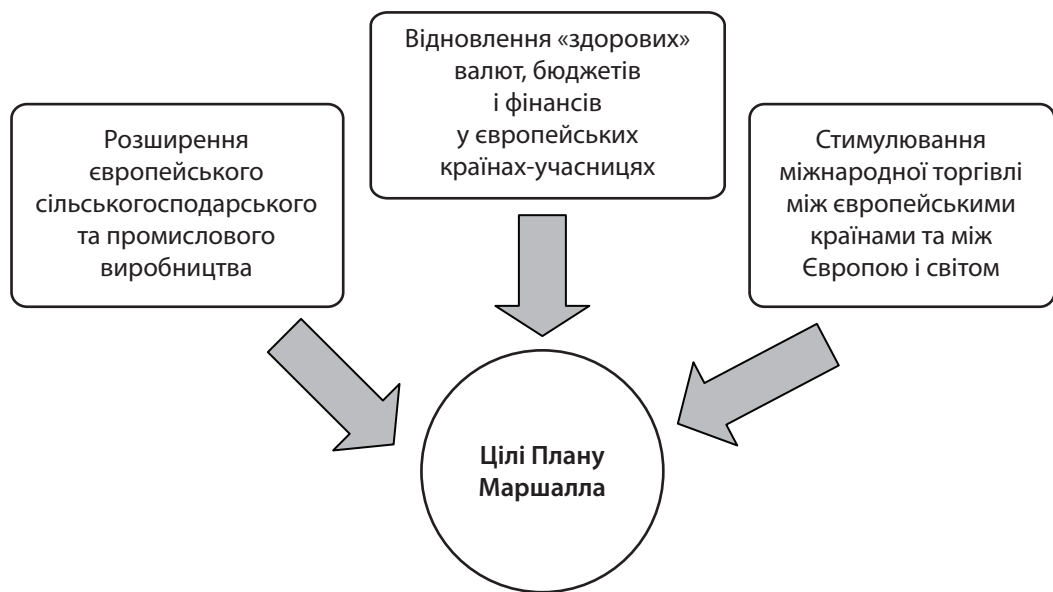

Рис. 1. Основні цілі Плану Маршалла

Джерело: складено автором на основі [11, р. 1].

Те, що США у червні 1947 р. через свого держсекретаря Джорджа Кетлетта Маршалла¹ взяли на себе зобов'язання щодо економічної реконструкції, було величезним поштовхом для морального духу Європи. Відмовившись від ізоляціоністської політики періоду після Першої світової війни, США допомогли Європі вибратися з руйнувань і депресії після 1945 р. Оптимізм, який це викликало, важко виміряти кількісно, але варто враховувати його якісний вплив в оцінці програми відновлення [4, р. 33].

Програму відновлення координувало незалежне урядове агентство – Управління економічної співпраці (*The Economic Cooperation Administration – ECA*). Його адміністратор Пол Хоффман був підзвітний лише президенту США.

Надана Сполученими Штатами Америки протягом чотирьох років реалізації Плану Маршалла допомога європейським країнам у розмірі приблизно 13,3 мільярда доларів дорівнює сумі 143 мільярди доларів у доларах 2017 р. [11].

Відмінності Плану Маршалла від інших програм допомоги полягають у ретельному плануванні та чіткій зосередженості на економічному розвитку. Також важливими були обмеження в часі та коштах. Говорячи про досягнення Плану Маршалла порівняно з 1947 р., можна констатувати, що до кінця 1951 р. промислове виробництво було на 55% вище, ніж на початку періоду. Сукупне сільськогосподарське виробництво країн-учасниць зросло майже на 37%, а загальний середній ВВП зріс приблизно на 33%. Балансова вартість інвестицій США у Європі також значно зросла [11, р. 16, 19].

Вважаємо за доцільне розглянути інвестиційні аспекти реалізації Плану Маршалла в щорічному розрізі.

Впродовж *першого року* реалізації Плану Маршалла (1948–1949 рр.) акцент був зроблений на продуктах харчування та інструментах. Комітет європейських економічної співпраці (СЕЕС) у вересні 1947 р. представив орієнтовну цифру 19,6 млрд дол. США як суму коштів, потрібну для успішної реалізації задуму. Однак згодом її істотно зменшили, а Конгрес США щорічно переглядав та зменшував суму. Загальна сума коштів, виділених Конгресом на реалізацію Плану Маршалла, становила приблизно 13,3 млрд дол. США на чотири роки, з них 4,97 млрд було виділено на 1948–1949 рр., 3,78 млрд – на 1949–1950 рр., 2,31 млрд – на 1950–1951 рр., 1,02 млрд – на економічну

допомогу за програмою взаємної безпеки на 1951–1952 рр. Крім цього, 1,15 млрд було виділено раніше для допомоги на умовах кредитування, а в 1951–1952 рр. переведено 478 млрд дол. з військової допомоги на економічну [1, р. 88].

Влітку 1948 р. Організація європейської економічної співпраці (ОЕЕС) запропонувала кожній країні-учасниці розробити та подати план дій для досягнення до 1952–1953 рр. стану, у якому країна змогла б підтримувати власну економіку без надзвичайної зовнішньої допомоги. Програма кожної країни складалася з огляду на національну економіку, план дій щодо основних сегментів економіки, очікувані результати на 1952 р. і «умови успіху». Наприкінці 1948 р. ОЕЕС скерувала до ЕСА звіт про перші етапи європейської програми, що супроводжувався повним викладом програм усіх країн-членів до середини 1952 р. ОЕЕС визнала, що національні програми разом не забезпечували належної основи для вирішення проблеми Західної Європи в цілому. Проте завдяки їх детальному вивченню ОЕЕС зробила ґрунтовний аналіз, що дозволило зрозуміти повну картину послаблення позицій Європи у світовій економіці та з'ясувати, що його причини значно глибші, аніж здавалося у 1947 р. Було підкреслено як національні зусилля, так і міжнародну співпрацю. В ОЕЕС заявили, що для успішної реалізації Програми відновлення потрібні зміни експортної, імпорتنної, інвестиційної, виробничої, фінансової та комерційної політики для розробки спільної європейської програми відновлення. Серед завдань високий пріоритет надавався контролю над інфляцією, значному зростанню виробництва, розвитку нових джерел сировини, стабільному зростанню внутрішньоевропейської торгівлі [1, с. 88, 91–92].

Перша спроба спільно проаналізувати природу європейської економічної кризи та розробити план дій результувалася в концепції відновлення, у якій війна розглядалася не як джерело європейських економічних проблем, а як подія, що прискорила погіршення, яке почалося із занепадом після 1913 р. позицій Європи у світовій економіці [1, р. 92]. Протягом перших п'ятнадцяти місяців Плану Маршалла надавалась здебільшого екстрена допомога товарами. Чотири «F» – *foodstuffs* (продукти харчування), *feed* (корми), *fuel* (пальне) та *fertilizers* (добрива) – становили 60% усієї допомоги [12].

Говорячи про фактичні здобутки європейського виробництва протягом 1948–1949 рр., необхідно констатувати, що зростання було відносно невеликим, промислове виробництво було нижчим за довоєнний рівень. У квітні – червні 1949 р. ситуація поліпшилася. Зростання спостерігалось в необробленій сталі, цементі, машинобудуванні та металопродукції, автомобілях, текстилі, хімікатах, електроенергії та кам'яному вугіллі. У 1948–1949 рр. урожайність сільськогосподарських культур зросла майже в кожній

¹ Джордж Кетлетт Маршалл (1880–1959) – американський політичний і військовий діяч, на той момент – державний секретар США із військовим досвідом. Генерал, що працював на посадах начальника штабу Армії США, державного секретаря, міністра оборони США. Ініціатор Програми відновлення Європи, названої на його честь «Планом Маршалла», та єдиний генерал – лауреат Нобелівської премії миру (1953 р.).

категорії. Зазначимо, що на цьому етапі зусилля щодо збільшення виробництва були зосереджені всередині окремих країн та не було жодного узгодженого регіонального стимулу до підвищення продуктивності [1, р. 97]. Для першого року стало характерним зміщення акценту із продуктів харчування та сировини на інструменти та машини, а також з економічної стабілізації на економічне зростання.

У сільському господарстві ЕСА спершу зосередилася на терміново необхідних продуктах харчування, добривах і насінні. Водночас з країнами-учасницями була розроблена програма, спрямована на впровадження кількох сортів високоврожайних культур, ефективнішу боротьбу з хворобами рослин і тварин та шкідниками, збільшення площі землі під культурними рослинами шляхом меліорації та зрошення, ефективніше використання наукових знань і стимулювання кращої організації та практики на окремих фермах [1, р. 97–98].

План Маршалла як у Європі, так і в США розглядався в основному як інвестиційна операція. Прагнення до нарощування виробничого обладнання було присутнє скрізь. Було очевидно, що інвестиції, зроблені протягом періоду реалізації Програми відновлення, вплинуть на структуру промисловості кожної країни. Приватні заощадження були на низькому рівні. Обмежені ресурси потрібно було ретельно розподілити, щоб покрити споживання, державні послуги, військові витрати та дефіцит іноземної валюти, а також нові інвестиції. Нерозумний розподіл коштів міг спричинити серйозне марнотратство та інфляційний тиск, не сприяючи вирішенню основних економічних проблем. Пріоритет, як правило, надавався електроенергетиці та транспорту, важливих для інших видів розвитку, а також промисловим і сільськогосподарським об'єктам, які вважалися найважливішими для раннього розширення виробництва та забезпечення валютних надходжень. Значна частина подальшого інвестиційного планування стосувалася конкретних проектів.

Через ОЕЕС було зроблено спробу вивчити можливості координації інвестицій у Європі, що могло б усунути непотрібне дублювання та сприяти більш раціональному використанню капітальних ресурсів. Але країни-учасниці не були готові взяти на себе зобов'язання щодо такої координації без попереднього вивчення національних інтересів і очевидних наслідків для окремих галузей. Вони також не були готові заздалегідь прийняти обмеження на свою інвестиційну діяльність (державну чи приватну), які могли впливати зі спроб розширити та інтегрувати державне планування. Крім того, важко було оцінити майбутні вимоги. Існували певні побоювання, що за відсутності будь-якої контролюючої політичної організації спроби координувати інвестиції могли виявитися сприятливими для формування картелів, що суперечило б духу та намірам програми відновлення.

У ряді країн допоміжні партнерські фонди в місцевій валюті зіграли велику роль у розвитку інвестиційних проектів. Станом на 30 червня 1949 р. відповідні фонди сягнули еквівалента майже 2,7 млрд дол. Майже 90 відсотків цієї суми було призначено для капітальних витрат або підтримки монетарної та фінансової стабільності там, де подальше розширення інвестиційних програм могло призвести до інфляції [1, р. 98–99].

Аналізуючи напрями спрямування коштів допоміжних партнерських фондів протягом дії Плану Маршалла, можемо констатувати, що найбільша їх частка (29%) була спрямована на погашення заборгованості, а також велика частка припадала на інфраструктуру – транспорт і зв'язок (25%). У порівнянні з цими затратами інші статті (промисловість, видобування, сільське господарство, житло, озброєння та інше) мали значно менші частки (сукупно 46%) [12]. Незалежно від того, чи був фонд призначений для скорочення боргу чи внутрішніх інвестицій країнами-реципієнтами, його використання було предметом вето ЕСА, що було ще одним фактором стримування корупції [13].

Протягом *другого* року реалізації Плану Маршалла (1949–1950 рр.) відбулося скорочення допомоги, з'явилися нові орієнтири в мисленні та плануванні, надзвичайні досягнення у сфері економічного здоров'я та політичної впевненості, більша фінансова стабільність, менша залежність від зовнішньої допомоги, а також серія піонерських кроків до економічної інтеграції в Європі. Кінець року не приніс впевненості в тому, що країни ОЕЕС зможуть досягти повної економічної самостійності до 1952 р., але зміни, необхідні для досягнення цієї мети, були краще зрозумілі. Це був рік перед початком війни в Кореї.

Основним методом ЕСА впливу на ОЕЕС та уряди-учасники були постійні консультації.

Цілі як ОЕЕС, так і ЕСА протягом цього періоду можна згрупувати за чотирма основними напрямками:

- 1) економічне зростання в усіх країнах-учасниках;
- 2) реальне прискорення просування до європейської економічної інтеграції;
- 3) сприяння національній економічній політиці, яка допомагає справжньому відновленню;
- 4) швидке зростання доларових прибутків і заощаджень у Західній Європі [1, р. 112, 115].

До 1949–1950 рр. країни-учасниці значною мірою компенсували, хоча й не повністю, величезні руйнування війни та їх наслідки. Загальний приріст промислового виробництва приблизно на 10% у 1949–1950 рр. порівняно з попереднім фінансовим роком був трохи меншим, ніж приріст попереднього року, але темпи економічного зростання протягом дворічного періоду були безпрецедентними в Європі. Надзвичайно велика частка ресурсів – значно більша, ніж

у довоєнний період – спрямовувалась на інвестиції. Рівень безробіття був загалом низьким, лише в Італії, Німеччині та Бельгії – достатньо серйозним. У Великій Британії, Норвегії та Швеції була повна зайнятість.

Протягом другого кварталу 1950 р. промислове виробництво в країнах – учасницях Плану Маршалла було приблизно на 18% вище, ніж у 1938 р., і на 28% вище, ніж у першому кварталі 1948 р. Таким чином, воно зросло більш ніж на одну чверть протягом перших двох з чвертю років реалізації Плану Маршалла. Видобуток вугілля знову наближався до рівня 1938 р.; виробництво електроенергії зросло на 80% від довоєнного рівня. Зростання було більш вражаючим у промисловості (наприклад, текстильній промисловості та транспортних засобах), ніж у виробництві основних матеріалів. Дефіцит продовольства та сировини став набагато менш критичним. Сільськогосподарська продукція, рівень якої зазвичай відносно повільно зростає, показала досить значне зростання. Швидке зростання європейського виробництва протягом перших двох років відновлення відображало той факт, що подальший прогрес залежить не лише від темпів нових інвестицій, а й від поліпшення продуктивності та від розміру та конкурентоспроможності гарантованих ринків [1, р. 116–117].

Третій рік (1950–1951 рр.) реалізації Плану Маршалла характеризувався двома ключовими подіями: економічним прогресом і військовою кризою. Через два роки, два місяці та двадцять два дні після початку реалізації Плану Маршалла комуністи завдали удару в Кореї. Прорвавшись через військовий бар'єр вздовж 38-ї паралелі, вони спробували зненацька та переважаючими силами швидко захопити південну половину півострова, і їм це майже вдалося. Хоча сам конфлікт був обмежений Кореєю, його резонанс у демократичному світі був негайним і глибоким. Він яскраво висвітлив військову міць і агресивні цілі радянського блоку та надзвичайну неготовність демократичних націй впоратися з такою загрозою як у Європі, так і в Азії. Північноатлантичні держави негайно розпочали масштабну програму переозброєння.

Протягом наступних двох років – останніх двох років реалізації Плану Маршалла – оборона стала центральною ціллю. Рішучість створити об'єднану силу в демократичному світі для стримування комуністів від подальших агресивних дій або, якщо це не вдасться, для можливості протистояти силі силою, глибоко вплинула на політичні та економічні події тих років. Посилення зусиль і співпраці у військовій сфері спричинили нові економічні стреси та політичну напругу. Проте коли почалася Корейська війна, законодавство, яке регулювало підтримку Сполученими Штатами Програми відновлення Європи в 1950–1951 рр., було вже прийнято. Воно чітко вписувалося в курс двох попередніх років. Найпомітніші поправки відображали зростаючий акцент на заохоченні Американою європейської інтеграції.

Корейська війна призвела до перегляду всіх існуючих програм у світлі оборонних вимог. 26 липня 1950 р. Конгрес США, вносячи поправки до Закону про взаємну оборонну допомогу 1949 р., дозволив виділити 1,25 млрд дол. на продовження та розширення існуючих військових програм; 27 вересня було виділено додаткові кошти в розмірі 4 млрд дол.

Хоча психологічний, політичний і військовий вплив Корейської війни був миттєвим і глибоким, її повний економічний вплив був відкладений. Поза сумнівом, спостерігалось швидке зростання попиту на сировину та цін на неї, що призвело до несприятливих умов торгівлі для промислово розвинених країн і початку нового інфляційного тиску. Але загалом програма відновлення продовжувала розвиватися протягом кількох місяців із досягненнями майже в усіх сферах. Це спричинило на деякий час надмірний оптимізм як у Європі, так і в Сполучених Штатах [1, р. 133–136].

Були також і сприятливі обставини. Зростання виробництва протягом 1950 р. можна порівняти з тим, що було досягнуто в 1949 р. Наявні статистичні дані свідчать про загальне зростання у країнах ОЕЕС приблизно на 25%, що перевищувало рівень 1938 р. Протягом трохи більше двох років, коли Сполучені Штати щороку надавали допомогу від 4 до 5 млрд дол., спостерігалось зростання річної вартості західноєвропейського виробництва приблизно на 30 млрд дол.

Зростання сільськогосподарського виробництва було менш вражаючим, зате постійним. Загальна чиста продукція в 1950–1951 рр. була приблизно на 33% вищою за депресивний рівень 1947–1948 рр. і на 14% вищою за довоєнний середній показник, компенсуючи зростання населення, яке зросло на 11% порівняно з 1938 р. Харчування також покращилося, приблизний середній показник у 2825 калорій на день наближався до середнього довоєнного рівня, і якість їжі теж поліпшилася.

Значна частина зусиль, спрямованих на збільшення виробництва, була спрямована на подальше розширення в майбутньому. З 1947 по 1950 рр. країни ОЕЕС виділили близько 20% своїх наявних ресурсів на інвестиції, що значно більше, ніж у міжвоєнні роки.

Технічна допомога стрімко набирала обертів. 5 млн дол., виділених на ці цілі в 1949 р., були збільшені до кінця 1950 р. на 19,4 млн дол. [1, р. 137–139]. Під егідою цієї Програми до кінця 1951 р. понад 6 тисяч європейських менеджерів, робітників, викладачів та інженерів відвідали Сполучені Штати, щоб навчитися методам виробництва та будівництва. Вони відвідували заводи, спілкувалися з бізнесменами та профспілковими лідерами, брали участь у семінарах з питань управління та праці. Програма передбачала двосторонній рух, оскільки сотні американських спеціалістів також вирушили до Європи, щоб викладати та демонструвати американську систему та ноу-хау реципієнтам Плану Маршалла [14].

Зростання промислового та сільськогосподарського виробництва супроводжувалося надзвичайним зростанням європейської торгівлі. Обсяг торгівлі між країнами ОЕЕС у 1950 р. досяг рівня, що на 69% перевищив рівень 1948 р., тоді як експорт до територій, які не охоплювалися Планом Маршалла, був більш ніж на чверть вищий за довоєнний рівень і приблизно на 41% вищий, ніж у 1948 р.

Угода про Європейський платіжний союз (ЕПУ), що була формально підписана країнами – членами ОЕЕС 19 вересня 1950 р. і набула зворотної сили до 1 липня того ж року, передбачала повністю автоматичну багатосторонню систему, яка дозволяла б кожному учаснику компенсувати свій дефіцит з будь-яким членом своїм профіцитом з іншими членами, тож кожна країна-учасниця повинна була піклуватися лише про свій платіжний баланс з рештою європейських країн – учасниць ЕПУ в цілому, а не про свій баланс з будь-яким окремим членом Союзу.

Створення ЕПУ було найважливішим зусиллям з інтеграції економічного життя Європи. Завдяки цьому напруга Корейської війни була дещо пом'якшена. Згідно із заявою ОЕЕС у 1952 р., якби не ЕПУ, то європейська система торгівлі та платежів була б зруйнована надзвичайно серйозною кризою [1, р. 139, 143, 145].

Протягом четвертого року реалізації Плану Маршалла (1951–1952 рр.) відбувся перехід до взаємної безпеки. До літа 1951 р. військова безпека витіснила економічну самостійність як головну мету американської політики в Західній Європі. Загальний обсяг допомоги Сполучених Штатів Європі залишався високим.

Перенесення акценту з відновлення на оборону було офіційно оформлено наприкінці 1951 р. припиненням функціонування ЕСА шляхом злиття його з Агентством взаємної безпеки (MSA) та запус-

ком Програми взаємної безпеки. Проте кошти, виділені Конгресом, включно з тими, які були схвалені для економічної та технічної допомоги відповідно до умов попереднього Закону про економічне співробітництво, були виділені на весь фінансовий рік. Таким чином, зусилля з відновлення тривали і протягом перехідного періоду до 30 червня 1952 р. [1, р. 161].

Зазначимо, що з довгострокової точки зору те, що було досягнуто за допомогою Плану Маршалла, було не стільки остаточним вирішенням тимчасових проблем, скільки серією національних і міжнародних зусиль – як надзвичайно ефективних, так і невдалих, спрямованих на вирішення довготривалих проблем. Кожна країна намагалася досягти одночасно п'ять цілей, які часто суперечили одна одній (рис. 2).

Проілюструвати взаємодію цих цілей можна на прикладі проблеми досягнення балансу між інфляційними та дефляційними впливами, яка пронизувала всі національні програми. У деяких економіках довелося послабити жорсткий фінансовий контроль для заохочення інвестицій; в інших висловлювалися побоювання, що високі темпи інвестицій можуть спричинити неконтрольований інфляційний тиск. Фактори, що впливали на здатність до економічного зростання, з одного боку, та фінансову стабільність разом із таким зростанням, з іншого, були комплексними; вони сильно відрізнялися в різних країнах. Спосіб, у який кожна країна підходила до своїх зусиль з відновлення, крім того, зумовлювався політичними поглядами й адміністративною практикою. З'явилися відмінності між підходами, які застосовувалися в планових економіках і в тих, які плановими не були. Існували також розбіжності між країнами, в яких економічне життя було значно пов'язане з традиціями, і країнами, більш відкритими до економічних змін [1, р. 260–261].

Цілі європейських країн				
Значне збільшення виробництва, яке робило акцент на збільшенні інвестицій	Відновлення внутрішньої фінансової стабільності в країнах, які страждали або знаходилися під загрозою інфляції, що зумовило необхідність обмеження інвестицій	Більша інтеграція з рештою європейської економіки заради розширення ринків і торгівлі, що іноді вимагало серйозних внутрішніх коригувань	Доларові заощадження та збільшення експорту для обміну долара	Кращий розподіл доходів для зміцнення ринків, стимулів і соціальної стабільності

Рис. 2. Цілі європейських країн, спрямовані на вирішення довготривалих проблем

Джерело: сформовано автором на основі [1, р. 260].

Валовий національний продукт Європи за три роки піднявся на нове плато, отримавши приріст, еквівалентний понад 30 млрд дол. у цінах 1949 р. Це було зростання річного рівня виробництва в кілька разів більше, ніж середньорічна вартість Плану Маршалла за той самий період. Сильний інфляційний тиск загалом було взято під контроль, і довіру до валют було відновлено. Обсяг торгівлі між країнами ОЕЕС збільшився приблизно на 70%. [1, р. 399].

Європейська картина в цілому була набагато більш обнадійливою, ніж це здавалося в 1947 р. Концепція продуктивності впроваджувалася та приживалася. Досвід показав, що за достатньо сильних спільних інтересів і добре продуманого плану проблеми організації економіки та співробітництва не залишалися нездоланими. Через ОЕЕС були переконливо продемонстровані можливості спільних зусиль. Виникла сильна система кооперативної оборони [1, р. 401]. Доларова допомога звела доларовий розрив до мінімуму. Завдяки ЕСА доларова та інша відповідна допомога були спрямовані на заходи, які сприяли б найбільшому збільшенню виробництва та привели до загального відновлення. Акцент у фінансовій і технічній допомозі на продуктивності допоміг максимізувати ефективне використання коштів США та інших фондів для збільшення виробництва та стимулювання торгівлі. Не слід недооцінювати важливість цього вливання цілеспрямованої допомоги для майбутнього європейського економічного зростання. Протягом періоду відновлення Європа підтримувала рівень інвестицій у 20% ВВП, що на третину вище, ніж довоєнний рівень. Оскільки національні заощадження були практично нульовими у 1948 р., високий рівень інвестицій значною мірою пояснюється допомогою США [11, р. 13].

ВИСНОВКИ

Обдумані, раціональні та масштабні інвестиції допомогли зруйнованій Другою світовою війною Європі відновити свій добробут і досягти процвітання. Завдяки інвестиціям вдалося значно наростити європейське виробництво. Проте інвестиції могли бути максимально ефективно використані лише в комплексі з іншими чинниками, такими як сформована підприємницька культура, стабільне законодавство та захист прав інвесторів, зростання продуктивності праці та застосування прогресивних технологій у виробництві.

За даними Звіту про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення, складеному аналітичною командою Київської Школи Економіки (КШЕ) [15], в Україні станом на 24 лютого 2023 р. зафіксовано загальну суму прямих задокументованих збитків житловій і нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі – понад \$143,8

млрд (за вартістю заміщення). Втрати активів бізнесу становлять мінімум \$11,3 млрд і продовжують зростати. Ще \$8,7 млрд складають прямі втрати аграрного сектора внаслідок війни. Загалом від початку війни пошкоджено або зруйновано щонайменше 426 великих і середніх приватних підприємств, а також державних підприємств, плюс десятки тисяч малих приватних. При настільки значному розмірі збитків (і, на жаль, зазначена цифра є далеко не остаточною) Україні варто скористатися досвідом відновлення Європи після Другої світової війни для ефективної відбудови.

Доцільно сконцентрувати зусилля не просто на відновленні довоєнної економіки в тому вигляді, в якому вона була, а переосмислити її з урахуванням сучасного контексту, переорієнтувати та модернізувати. Варто також урахувати аналіз негативних чинників, які існували до війни та знижували ефективність економіки, та докласти зусиль до їх усунення. Доцільно збільшити частку середньо- та високотехнологічного виробництва та орієнтуватися на надання послуг і виробництво товарів з високою доданою вартістю. Інвестиції та досвід міжнародних партнерів – суттєва підтримка на цьому шляху.

Суттєвою для успіху зусиль із відновлення України є необхідність захисту прав інвесторів, розроблення ефективного механізму надання їм інвестиційних гарантій, зміцнення судової системи та її максимальна прозорість, неупередженість і справедливість для стимулювання зростання обсягу інвестицій у відновлення економіки України. Варто значну увагу приділити залученню приватних інвестицій, оскільки приватні інвестори зазвичай зацікавлені в максимальній ефективності вкладених коштів та їх швидкому поверненні, що сприятиме пошуку найкращих об'єктів для інвестування та докладанню зусиль до успішної реалізації проектів. Отже, саме ці аспекти будуть максимально корисними при відновленні економіки України.

Завдяки допомозі США країнам Європи, які були учасниками-реципієнтами під час реалізації Плану Маршалла, їм вдалося шляхом як спільних наднаціональних, так і індивідуальних національних зусиль відновити власні економіки та використати переваги, які надала реалізація Плану Маршалла. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Price H. B. *The Marshall Plan and Its Meaning*. Cornell University Press, 1955. 424 p.
2. Gossé J.-B., Schneider A., Vicquéry R. *Lessons from the Marshall Plan for the European Recovery Plan / Banque de France. Eco Notepad*. 2021. Post No. 236. URL: https://blocnotesdeleco.banque-france.fr/sites/default/files/billet_236_ve.pdf
3. Eichengreen B., Uzan M., Crafts N., and Hellwig M. *The Marshall Plan: economic effects and implications for Eastern Europe and the former USSR. Economic Policy*.

1992. Vol. 7. No. 14. P. 13–75.
DOI: <https://doi.org/10.2307/1344512>
4. Machado B. F. In *Search of a Usable Past: The Marshall Plan and Postwar Reconstruction Today*. The George C. Marshall Foundation, 2007. 186 p.
 5. *The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century* / Ed. by E. Sorel, P. C. Padoan. OECD, 2008. 135 p.
 6. Богдан Т. П. Основні принципи формування і спрямування міжнародної фінансової допомоги для України. *Економіка України*. 2015. № 4. С. 36–44. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_15_04_036_uk.pdf
 7. Геєць В. М. До питання застосування підходів «плану Маршалла» для України. *Економіка України*. 2015. № 4. С. 6–11. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_15_04_006_uk.pdf
 8. Гуменюк В. В. Зарубіжний досвід повоєнної трансформації державного управління і уроки для України. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 34–54. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.034>
 9. Дейнеко Л. В. та ін. Ключові аспекти «Плану Маршалла» для України у промисловій сфері / Дейнеко Л. В., Якубовський М. М., Шовкун І. А., Завгородня М. Ю., Гахович Н. Г. *Економіка України*. 2015. № 4. С. 70–77. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_15_04_070_uk.pdf
 10. Кістерський Л. Л. Формування сучасної Європи: стримування та розвиток. *Економіка України*. 2015. № 4. С. 19–27. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_15_04_019_uk.pdf
 11. Tarnoff C. *The Marshall Plan: Design, Accomplishments, and Significance*. *Congressional Research Service*, 2018. 32 p. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R45079>
 12. Нестор О. Ю. Особливості Плану Маршалла в контексті його економічного аспекту і переваг та недоліків реалізації. *Фінанси України*. 2022. № 9. С. 79–97. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.09.079>
 13. Agnew J., Entrikin J. *The Marshall Plan Today: Model and Metaphor on International Relations*. London: Routledge, 2004. 304 p.
 14. Schipper F. *You Too Can Be Like Us: Americanizing European (Road) Transport after World War II*. In: *T2M Conference*. York, England, 2005.
 15. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення / Київська школа економіки. 01.03.2023. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf
- REFERENCES**
- Agnew, J., and Entrikin, J. *The Marshall Plan Today: Model and Metaphor on International Relations*. London: Routledge, 2004.
- Bohdan, T. P. "Osnovni pryntsypy formuvannia i spriamuvannia mizhnarodnoi finansovoi dopomohy dlia Ukrainy" [Basic Principles of Formation and Directions of the International Financial aid for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2015): 36-44. http://economyukr.org.ua/docs/EU_15_04_036_uk.pdf
- Deineko, L. V. et al. "Kliuchovi aspekty «Planu Marshalla» dlia Ukrainy u promyslovii sferi" [Key Aspects of the "Marshall Plan" for Ukraine in the Industrial Sphere]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2015): 70-77. http://economyukr.org.ua/docs/EU_15_04_070_uk.pdf
- Eichengreen, B. et al. "The Marshall Plan: economic effects and implications for Eastern Europe and the former USSR". *Economic Policy*, vol. 7, no. 14 (1992): 13-75. DOI: <https://doi.org/10.2307/1344512>
- Gosse, J.-B., Schneider, A., and Vicquery, R. "Lessons from the Marshall Plan for the European Recovery Plan". Banque de France. *Eco Notepad*. 2021. https://blocnotesdeleco.banque-france.fr/sites/default/files/billet_236_ve.pdf
- Heiets, V. M. "Do pyttannia zastosuvannia pidkhodiv «planu Marshalla» dlia Ukrainy" [To the Question of Application of the Approaches of the "Marshall Plan" in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2015): 6-11. http://economyukr.org.ua/docs/EU_15_04_006_uk.pdf
- Humeniuk, V. V. "Zarubizhnyi dosvid povoiennoi transformatsii derzhavnoho upravlinnia i uroky dlia Ukrainy" [Foreign Experience of Post-War Transformation of Public Administration and Lessons for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 8 (2022): 34-54. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.034>
- Kisterskyi, L. L. "Formuvannia suchasnoi Yevropy: strymuvannia ta rozvytok" [Formation of Modern Europe: Containment and Development]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2015): 19-27. http://economyukr.org.ua/docs/EU_15_04_019_uk.pdf
- Machado, B. F. *In Search of a Usable Past: The Marshall Plan and Postwar Reconstruction Today*. The George C. Marshall Foundation, 2007.
- Nestor, O. Yu. "Osoblyvosti Planu Marshalla v konteksti yoho ekonomichnoho aspektu i perevah ta nedolikov realizatsii" [Features of the Marshall Plan in the Context of Its Economic Aspect, Pros and Cons of Its Implementation]. *Finansy Ukrainy*, no. 9 (2022): 79-97. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.09.079>
- Price, H. B. *The Marshall Plan and Its Meaning*. Cornell University Press, 1955.
- Schipper, F. "You Too Can Be Like Us: Americanizing European (Road) Transport after World War II". In *T2M Conference*. York, England, 2005.
- Tarnoff, C. "The Marshall Plan: Design, Accomplishments, and Significance". *Congressional Research Service*, 2018. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R45079>
- The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century*. OECD, 2008.
- "Zvit pro priami zbytky infrastruktury vid ruinuvan vnasli-dok viiskovoi ahresii rosii proty Ukrainy za rik vid pochatku povnomasshtabnoho vtorhnennia" [Report on the Direct Damage to the Infrastructure from the Destruction Caused by Russia's Military Aggression Against Ukraine a Year after the Start of the Full-scale Invasion]. *Kyivska shkola ekonomiky*. March 01, 2023. https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf